

Oost-Europa in beeld?

Een studie naar de geografische kennis van middelbare scholieren.

Auteurs: L. Jongbloed, I.F. Mulder en W. Poppen

In dit onderzoek is gekeken naar het geografisch beeld dat middelbare scholieren hebben van Oost-Europa. Het geografisch beeld bestaat uit: de ruimtelijke aspecten, interne- en externe gebiedsrelaties, bevolkingskenmerken en gebiedskenmerken (Van der Schee, 1997). Het beeld van Oost-Europa dat uit dit onderzoek naar voren komt, is in veel opzichten volledig, maar onjuiste beeldvorming bestaat nog altijd. Vooral het beeld over het geboortecijfer, de sectorale arbeidsverdeling en het percentage stadsbevolking in Oost-Europa is achterhaald. Voor docenten aardrijkskunde ligt er een taak om onjuiste en onvolledige beeldvorming van Oost-Europa bij te schaven.

Introductie

Tijdens de Franse revolutie werd voor het eerst het idee van Europa, zoals wij het tegenwoordig kennen, zichtbaar. Door heel Europa verspreidde zich het idee van de revolutie: mensen zijn vrij, gelijk en delen dezelfde rechten. Napoleon greep de macht en veroverde een deel van Europa, waarbij hij de wens had van Europa een eenheid te maken. Deze eenheid zou één Europese munt, economie, rechtsgang en legerenheid moeten hebben. Het idee hield echter, samen met Napoleon, geen stand, zodat er een voorkeur ontstond om “the balance of power” tussen de landen te behouden (Buitenhof, 2009). Tegenwoordig is het devies van de Europese grondwet: ‘Europa: Eenheid in verscheidenheid’. Over de eenheid van Europa is veel geschreven. Inmiddels is Europa ruim 20 jaar verder na de val van de muur, en de democratie heeft gezegevierd in de voormalige Oostbloklanden. In de beelden van de media bestaat echter nog steeds een duidelijke tweedeling tussen Oost- en West-Europa. De beelden van Oost-Europa zijn veelal negatiever van aard. Het oosten wordt gezien als achtergebleven en statisch (De Pater et al., 2004), wat zijn weerslag heeft op

de ideeën en het gedrag van mensen met betrekking tot Oost-Europa. Om invloed uit te kunnen oefenen op het gedrag moet eerst een volledig en subjectief beeld worden gevormd, het zogenoemde geografisch beeld. In dit verkennende onderzoek wordt gekeken naar het geografisch beeld dat leerlingen hebben van Oost-Europa. Ruim honderd havo- en vwo-leerlingen uit drie verschillende leerjaren zijn hierover ondervraagd.

Definiëring van Oost-Europa

Wat wordt er verstaan onder Europa? Waar houdt het continent Europa op en begint Azië? Begrippen als de Europese Unie en Europa worden vaak (ten onrechte) door elkaar gebruikt voor hetzelfde gebied. Het proberen te definiëren en begrenzen van Europa lijkt dikwijls tot debat. Op basis van onder andere landschap, religie, politiek, economie, cultuur en ontwikkelingspeil kan Europa worden gedefinieerd, maar met telkens verschillende grenzen als resultaat (De Pater et al., 2004).

Over de buitengrenzen van Europa in noordelijke, westelijke en zuidelijke richting bestaat weinig discussie. Het continent wordt

in deze richtingen omsloten door zeeën en is daardoor weinig omstreden. De oostelijke buitengrens van Europa is echter een stuk lastiger te duiden, waardoor hierover verschillende opvattingen bestaan.

Wanneer we uitgaan van fysisch geografische buitengrenzen, dan kan de grens worden getrokken bij de Bosporus, Zwarte Zee, Kaukasus, Kaspische Zee en de Oeral. Deze grens loopt recht door de voormalige Sovjet Unie heen, waardoor direct een probleem ontstaat bij het definiëren van een oostelijke buitengrens op politiek, economisch en religieus/ cultureel niveau (De Pater et al., 2004). In de literatuur wordt hier verder vrijwel geen aandacht aan besteed.

Over de ligging van de binnengrens tussen Oost-Europa en West-Europa bestaat ook geen volledige eenduidigheid. De landen die in de tweede helft van de twintigste eeuw onder de invloedssfeer van de Sovjet Unie vielen zijn duidelijk te onderscheiden. Deze 'Oostbloklanden' kenden een totalitaire staatsvorm en waren met elkaar verbonden via het Warschaupact (militair) en de Comecon (economisch). Echter, Joegoslavië heeft geen deel uitgemaakt van het Warschaupact, noch van de Europese Gemeenschap (Vos en Heirbout, 2008).

Een binnengrens op basis van de huidige politieke verhoudingen maakt het beeld nog ingewikkelder. Veel van de voormalige Oostbloklanden maken tegenwoordig deel uit van de Europese Unie. Er wordt op politiek, economisch en juridisch niveau samengewerkt met andere Europese lidstaten. Sinds 1993 geldt voor de interne markt van de Europese Unie vrij verkeer van goederen, diensten, personen en geld (Europa, 2011). Wanneer men kijkt naar verschillende godsdiensten, kan er een binnengrens getrokken worden tussen het westerse en het oosters-orthodoxe

christendom. Deze grens, op basis van religie, ligt oostelijker dan de eerder genoemde Oostblok-grens (De Pater et al., 2004).

Paul en De Pater (2010), De Pater et al. (2004) en De Grote Bosatlas (2008) gebruiken verschillende definiëringen van Oost-Europa; de grenzen zijn dus arbitrair. In dit onderzoek zal een ruime groep landen als Oost-Europa worden gedefinieerd: Polen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Kroatië, Bosnië-Herzegovina, Montenegro, Albanië, Macedonië, Hongarije, Roemenië, Servië, Bulgarije, Moldavië, Oekraïne, Wit-Rusland, Estland, Letland en Litouwen. Deze zijn alle voormalig communistische landen, waarbij Rusland buiten beschouwing wordt gelaten vanwege de enorme omvang (De Grote Bosatlas, 2008).

Theoretisch kader

In de aardrijkskunde lesmethoden is vooral aandacht voor de Europese Unie en de Europese landbouw. Over landen in West-Europa kunnen middelbare scholieren doorgaans veel vertellen. Ze kennen de landen bijvoorbeeld van vakantie, televisie, het internet of uit schoolboeken. De leerlingen gebruiken de informatie die zij ontvangen bij het vormen van een (mentaal) beeld van West-Europa. Landen uit Oost-Europa worden doorgaans weinig onder de aandacht gebracht. Het gebied blijft voor middelbare scholieren enigszins een blinde vlek. Dit blijkt in de praktijk ook zo te zijn tijdens het oefenen van de topografie en het aangeven van de grenzen van het werelddeel Europa. Het is relevant om het kennisniveau over Oost-Europa in kaart te brengen, omdat het voor aardrijkskunde-docenten dan mogelijk wordt om in te spelen op onvolledige en onjuiste informatie. Als docent aardrijkskunde is het zaak ernaar te streven dat leerlingen in het voortgezet onderwijs een volledig wereldbeeld ontwikkelen.

Aardrijkskunde: Het geografisch beeld

Het beter leren kennen van een gebied, zorgt voor een meer genuanceerd beeld. Bij het vak aardrijkskunde leert de leerling een genuanceerd beeld van een gebied te construeren. “De leerling leert naar andere soorten verschijnselen te kijken dan de voor de hand liggende, andere dimensies te leren zien waardoor hun beeld vollediger wordt en vooral gebieden te leren zien als bestaande uit deelgebieden ieder met hun eigen karakter”, aldus de bijzonder hoogleraar onderwijsgeografie Van der Schee (1997). De verschillende invalshoeken vormen zodoende een gedifferentieerd geografisch beeld. Van der Schee (1997) verwijst in zijn artikel naar het aardrijkskunde examenprogramma van 1997 waarin staat dat er sprake is van een juist en volledig geografisch beeld (figuur 1) als er een viertal samenhangende kenmerken aan bod komen:

Fig. 1: Geografisch beeld Bron: (Bewerk, Van der Schee, 1997)

Ruimtelijke aspecten (ligging en situatie)
Relaties binnen het gebied en met andere gebieden
Bevolkingskenmerken (cultureel, economisch, politiek)
Gebiedskenmerken (fysische en sociaal-ruimtelijk)

Voor het verkrijgen van een volledig en juist geografisch beeld moet een leerling de volgende kenmerken (figuur 2) van een land kunnen benoemen (Wereldwijs, 2005):

Fig. 2: Geografisch kenmerken Bron: (Wereldwijs, 2005)

1. Benoemen van:	natuurlijke gebiedskenmerken
	menselijke inrichtingskenmerken
	demografische kenmerken
	culturele kenmerken
	economische kenmerken
	politieke kenmerken
	ecologische kenmerken
	samenhang tussen de verschijnselen / kenmerken binnen een gebied
2. Bepalen van de absolute ligging van het gebied	

Deze kenmerken, met uitzondering van het politieke kenmerk, komen terug in het boek

‘Europa’ van De Pater (2004). Daarin wordt ingegaan op “de verscheidenheid aan landschappen en culturen, welvarende regio’s en verpauperde industriegebieden en de imponerende hooggebergten en eindeloze laagvlakten in Europa” (De Pater, 2004). Zorgvuldig wordt een aantal Europese gebieden met elkaar vergeleken op basis van verschillende kenmerken. Op deze manier probeert De Pater een zo volledig en objectief mogelijk beeld te schetsen van het ‘meervoudige’ Europa.

Diezelfde Utrechtse sociaal geograaf Ben de Pater heeft meerdere jaren aan nieuwe studenten sociale geografie een kleine opdracht voorgelegd. De uitkomsten van de opdracht zeggen iets over de *mental map* die de studenten hebben van Europa. Het beeld dat leerlingen of studenten hebben van de afstanden in Europa, is te achterhalen door ze de volgende vraag voor te leggen (De Pater, 1997): “Hieronder tref je een lijst aan van een aantal belangrijke Europese steden. Wil je het cijfer 1 plaatsen achter de stad die volgens jou het dichtst bij Amsterdam gelegen is, gemeten in afstand over de weg. Vervolgens het cijfer 2 achter de stad die daarna het dichtst bij Amsterdam ligt, enzovoorts”. Vervolgens volgt een lijst met de steden, gerangschikt op alfabetische volgorde. Het algemene patroon dat uit zijn onderzoekje naar voren komt is dat Oost-Europese steden in de perceptie van de meeste studenten veel te ver weg liggen, terwijl Zuid-Europese steden in de beleving te dichtbij liggen (De Pater, 1997). Iedere keer dat het onderzoek werd uitgevoerd kwam dit patroon terug. Het patroon van de antwoorden uit 1984 zijn in hoofdlijnen identiek aan die van 1994. Ook in 1984 lagen de Oost-Europese steden te ver weg en de mediterrane steden te dichtbij. Alleen tijdelijk kunnen er verschuivingen optreden. Toen in 1986 de kernramp bij Tsjernobil plaatsvond, kwam Kiev, honderd kilometer ten zuiden er

van, enige tijd dichterbij in de beleving. Dat effect verdween echter later weer. Over een verklaring hiervoor speculeerde De Pater vervolgens weer met zijn studenten. Velen gaven aan het mediterrane gebied te kennen uit eigen ervaring als vakantieganger. In de jaren tachtig werd geneigd de landen achter het IJzeren Gordijn op veilige afstand te plaatsen, maar dit is inmiddels achterhaald. Ook jaren na de val van het IJzeren Gordijn is het beeld van afstanden in de richting van Oost- en Zuid-Europa weinig veranderd. Is het een na-ijl effect, een effect dat pas jaren later wordt waargenomen? Of hebben de studenten een ander, maar nog steeds ongunstig beeld van Oost-Europa: oorlog, maffia, armoede, vervuiling, criminaliteit, verhit nationalisme?

Volgens Holloway en Hubbard (2001) wordt het overschatten en onderschatten van afstanden tot bepaalde locaties, in de buurt of ver weg, beïnvloed door verschillende factoren. De belangrijkste factor is volgens hen de aantrekkelijkheid van een locatie, die de subjectieve afstand positief beïnvloedt.

Een stereotiepe geografisch beeld

Door het verwerven van een volledig en juist geografisch beeld kunnen leerlingen kritischer reageren op de stroom beelden waarmee zij dagelijks overspoeld worden. Een juist en compleet geografisch beeld is objectief, bevat geen vooroordelen en probeert clichés te vermijden. Veel beelden en informatie over landen en bevolkingsgroepen hebben een bepaald doel voor ogen. Toeristische informatie heeft een ander doel en doelgroep dan bijvoorbeeld het journaal. Het materiaal is daardoor vaak subjectief, selectief en bevat veelal stereotypen om het doel te bereiken; het creëren van bepaald ruimtelijk gedrag (Brouwer et al., 2006).

Bij een stereotype is geen ruimte voor nuance (Holloway en Hubbard, 2001). Devroe (2007) geeft de volgende definitie voor stereotypen: "Mentale categorieën die we creëren om de wereld te ordenen en die zowel positief als negatief kunnen zijn. Deze categorieën zijn moeilijk veranderbaar en dus niet flexibel. Het zijn gesimplificeerde overtuigingen over bepaalde groepen of zaken, waarbij één of enkele eigenschappen vaak veralgemeniseerd worden, daarbij individuele verschillen tussen de leden negerend".

De televisie is een dominante nieuwsbron in de westerse wereld, die vaak geloofwaardig wordt geacht door zogenaamd 'echte beelden' en 'bewijsmateriaal' te leveren die bewijzen dat iets echt gebeurd is. Niet iedereen is zich bewust van het selectieproces bij het produceren van nieuws. Bepaalde informatie wordt getoond of weggelaten. De media worden regelmatig verweten stereotyperingen te bevestigen (Devroe, 2008).

Stereotyperingen ontstaan dus door het bewust opnemen of juist weglaten van bepaalde informatie. De grote stroom informatie in beelden, teksten en gesproken informatie wordt door een mens geselecteerd en verwerkt, waarbij vereenvoudiging plaatsvindt. Bij de verwerking worden de verschillen tussen groepen veelal geaccentueerd en de verschillen binnen groepen geminimaliseerd. Op deze manier ontstaat een hanteerbare hoeveelheid informatie. Het is een proces dat voor een deel onbewust gebeurt. Soms laat iemand zich daarbij leiden door de meningen van anderen, of verleiden door een aantrekkelijke presentatie van de informatie. Het plaatsen van informatie gaat beter, als men weet hoe het proces van beeldvorming tot stand komt (Stokvis, 1997).

Methodologie

Het onderzoek beoogt inzicht te krijgen in het geografisch beeld van middelbare scholieren met betrekking tot Oost-Europa. Er is onderzoek gedaan naar de correctheid en volledigheid van dit geografisch beeld. Het geografisch beeld is van invloed op keuzes die leerlingen maken en het daaruit voortkomend ruimtelijk gedrag. Het is daarom belangrijk dat het beeld correct en volledig is. Door meer inzicht te krijgen in het geografisch beeld dat leerlingen van Oost-Europa hebben, kan de docent inspelen op kennis-hiaten. Het onderzoek is beschrijvend van aard. In tegenstelling tot het eerdere onderzoek van Mulder (2010) dat inging op de totstandkoming van de vorming van het geografisch beeld, wordt bij dit onderzoek gekeken naar het bestaande geografische beeld van Oost-Europa bij leerlingen. De onderzoeksvraag van dit onderzoek is als volgt:

Hoe ziet het geografisch beeld eruit dat havo/vwo leerlingen hebben van Oost-Europa?

Respondenten

In dit onderzoek vormen middelbare havo/vwo scholieren de theoretische populatie. Door de auteurs zijn 93 leerlingen uit de eerste, derde en vijfde klas van de havo en het vwo van het voortgezet onderwijs benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. De keuze voor eerste-, derde- en vijfdeklassers komt voort uit het feit dat de auteurs les geven aan deze leerlingen en zodoende eenvoudig te bereiken zijn. Afhankelijk van de gebruikte methode hebben de leerlingen in de lessen in meer of mindere mate kennis genomen van Oost-Europa. Omdat de leeftijden van de leerlingen niet ver uiteen liggen en het thema 'Oost-Europa' geen verplichte examenstof is, wordt op voorhand geen verschil verwacht in de onderzoeksresultaten tussen de eerste, derde en vijfde klas.

Opzet

De onderzoeksgegevens zijn op twee manieren gegenereerd. Het eerste onderdeel van het onderzoek betrof twee opdrachten waarbij de kennis over de ligging en situatie van Oost-Europa is onderzocht. Het ruimtelijk aspect (ligging en situatie) is volgens Van der Schee (1997) één van de vier aspecten die bepalend zijn voor het geografisch beeld. De opdrachten over het ruimtelijke aspect van Oost-Europa zijn door 93 leerlingen in het klaslokaal gemaakt. De leerlingen werden verzocht zelfstandig de opdrachten te maken en niet met elkaar te overleggen. Het ging immers over hun persoonlijke kennis.

Vervolgens is door 62 leerlingen het tweede onderdeel van het onderzoek voltooid: Een online-vragenlijst over interne en externe gebiedsrelaties, bevolkingskenmerken en gebiedskenmerken. Deze onderwerpen vormen de resterende aspecten die het geografisch beeld bepalen. De online-vragenlijst is door de leerlingen in een computerlokaal en in enkele gevallen thuis achter de computer gemaakt. Ook hier werd door de docent benadrukt dat zij de opdrachten zelfstandig moesten maken.

De uitkomsten van de twee opdrachten en de online-vragenlijst laten zien in hoeverre leerlingen te kort schieten qua informatie en kennis, dan wel misconcepties hebben over Oost-Europa.

Resultaten

In dit onderzoek zijn kennisvragen gesteld over Oost-Europa als geheel. Als er in de resultaten en de conclusie over Oost-Europa of Oost-Europese landen gesproken wordt, betreft dit alleen de landen die in dit onderzoek geselecteerd zijn als afbakening voor Oost-Europa.

Ruimtelijke aspecten

De Pater (1997) en Holloway en Hubbard (2001) schrijven dat steden in West- en Zuid-Europa gevoelsmatig dichterbij liggen dan Oost-Europese steden. Dit subjectieve afstandsbeeld bestond tot ver in de jaren negentig van de vorige eeuw, zelfs na de val van de Muur (De Pater, 1997). Volgens Holloway en Hubbard (2001) wordt het overschatten en onderschatten van afstanden tot locaties vooral beïnvloed door de aantrekkelijkheid van een locatie.

Ligging

In dit onderzoek is aan leerlingen (n= 93) ook gevraagd naar steden en hun afstand tot Amsterdam. Hieruit blijkt dat middelbare scholieren dezelfde inschattingfouten maken als die in het onderzoek van De Pater (1997) naar voren zijn gekomen. De leerlingen mochten geen gebruik maken van een atlas of kaart en moesten zodoende volledig op eigen gevoel en kennis een aantal steden op basis van de afstand tot Amsterdam in goede volgorde plaatsen. Daarbij is gevraagd naar

een argumentatie voor de gekozen volgorde van de steden. Door een aantal leerlingen werd aangegeven dat een stad gevoelsmatig verder weg ligt als daarover weinig of niets bekend is of wanneer er zelfs nog nooit van gehoord is dan een stad die wel bekend is of bekend voorkomt. Vooral de stad Zagreb ligt voor veel leerlingen gevoelsmatig ver weg (tabel 1). Slechts twee procent legt Zagreb op de juiste plaats; 98 procent legt de stad te ver weg. Ook is de subjectieve afstand van Praag, Warschau en Boedapest ten opzichte van Amsterdam in de ogen van veel leerlingen groter dan de absolute afstand. Steden als Rome en Stockholm worden door veel leerlingen juist dichterbij geschat dan werkelijk het geval is. 18 procent van de leerlingen denkt dat Rome zelfs dichterbij Amsterdam ligt dan Praag. In totaal weet slechts 2 procent Rome op de juiste plaats te leggen; 1 procent legt het te ver weg. Opvallend genoeg wordt de Bulgaarse hoofdstad Sofia juist door iets meer dan de helft van de leerlingen (52 procent) te dichtbij geschat.

Tabel 1: Ligging van Europese steden ten opzichte van Amsterdam (hemelsbreed).

(Auteurs, 2011)

n = 93	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Parijs (428 km)	27 (29%)	64 (69%)	1 (1%)	1 (1%)						
2. Berlijn (576 km)	66 (71%)	27 (29%)								
3. Praag (712 km)		1 (1%)	40 (43%)	21 (23%)	11 (12%)	12 (13%)	3 (3%)	5 (5%)	1 (1%)	
4. Zagreb (1087 km)				2 (2%)		11 (12%)	13 (14%)	22 (24%)	23 (25%)	22 (24%)
5. Warschau (1095 km)			8 (9%)	17 (18%)	19 (20%)	16 (17%)	16 (17%)	5 (5%)	6 (6%)	6 (6%)
6. Stockholm (1128 km)		1 (1%)	24 (26%)	24 (26%)	14 (15%)	11 (12%)	12 (13%)	3 (3%)	3 (3%)	1 (1%)
7. Boedapest (1149 km)			2 (2%)	8 (9%)	8 (9%)	4 (4%)	12 (13%)	25 (27%)	19 (20%)	14 (15%)
8. Rome (1294 km)			17 (18%)	19 (20%)	30 (32%)	17 (18%)	7 (7%)	2 (2%)	1 (1%)	
9. Sofia (1745 km)			1 (1%)		2 (2%)	10 (11%)	18 (19%)	18 (19%)	32 (34%)	12 (13%)
10. Athene (2164 km)				1 (1%)	9 (10%)	12 (13%)	12 (13%)	13 (14%)	8 (9%)	38 (41%)

Situatie

Op basis van onder andere landschap, religie, politiek, economie, cultuur en ontwikkelingspeil kan Europa worden gedefinieerd, maar met telkens verschillende grenzen als resultaat (De Pater et al., 2004). De leerlingen (n= 93) werden gevraagd om zonder hulpmiddelen in een lege kaart van Europa het gebied af te bakenen dat volgens hen Oost-Europa is. Bij deze afbakening moesten de leerlingen ook hun landenkeuze verantwoorden. Het beeldvormingsaspect zit in de omschrijving van de afbakeningskeuze. Hierbij viel een aantal dingen op. De meeste leerlingen vonden Griekenland Oost-Europees. Een leerling die Griekenland niet tot Oost-Europa rekende gaf de volgende verklaring: *“Ik heb arme landen voornamelijk bij Oost-Europa gedaan en Griekenland niet omdat zij voor de crisis rijker waren”*.

Een aantal leerlingen trok Oost-Europa door tot de helft van Duitsland, waar tot 20 jaar geleden ‘de Muur’ stond. Oostenrijk werd niet als Oost-Europa gezien, hierdoor kwam het wel voor dat het aangrenzende Tsjechië ook niet als Oost-Europa werd gerekend. De leerlingen vonden ook dat een land tot Oost-Europa kon behoren op basis van de naam, dus als een land voor de leerlingen Oost-Europees ‘klonk’. Of leerlingen gaven de reden: *“Ik heb de landen gekleurd die ik niet ken in het oosten, die zullen wel bij Oost-Europa horen”*.

In het tweede gedeelte van het onderzoek is aan leerlingen (n= 62) gevraagd naar Oost-Europese kennis met betrekking tot interne- en externe gebiedsrelaties, bevolkingskenmerken en gebiedskenmerken. Vanwege het korte tijdsbestek is gekozen om kennisvragen te stellen over Oost-Europa als geheel. Hierbij gaat het om gegevens die een gemiddelde laten zien van alle Oost-Europese landen samen. De leerlingen waren tijdens het

maken van de kennisvragen op de hoogte van de afbakening van Oost-Europa die voor dit onderzoek geldend is (pagina 2). De afbakening betreft 19 landen.

Interne- en externe gebiedsrelaties

Relaties tussen gebieden worden meestal weergegeven als interactie van geld, personen, vervoer en bestuurlijke relaties tussen gebieden. Er bestaan zowel interne als externe relaties. De relaties binnen het gebied en met andere gebieden wordt door Van der Schee (1997) gezien als een tweede aspect dat van invloed is op de vorming van een geografisch beeld. Dit onderzoek kijkt de relaties van landen in Oost-Europa onderling en met andere niet-Oost-Europese landen aan de hand van lidmaatschap van de Europese Unie, het migratiesaldo en de herkomst van Oost-Europese migranten in Nederland.

Europese Unie

De laatste twee landen die lid werden van de Europese Unie waren de Oost-Europese landen Bulgarije en Roemenië. Niet alle landen in Oost-Europa zijn lid van de Europese Unie (zie bijlage 1). 59,7 procent van de leerlingen is hier ook van overtuigd. Het is opmerkelijk dat de leerlingen die denken dat alle Oost-Europese landen lid zijn van de Europese Unie enkel en alleen leerlingen uit de derde en vijfde klas zijn. Een mogelijke verklaring voor dit kennis verschil kan liggen bij het feit dat de Europese Unie, gecombineerd met topografische kennis van Europa, twee onderdelen zijn van het vak aardrijkskunde in de bovenbouw van het basisonderwijs. Deze kennis ligt verser in het geheugen bij de brugklasleerlingen.

Migratiesaldo

Het gemiddelde migratiesaldo van Oost-Europa, 1,9 per 1000 inwoners¹, is lager dan

¹ Migratiesaldo Montenegro ontbreekt in berekening.

het Nederlandse migratiesaldo, 2,7 per 1000 inwoners in 2006 (De Grote Bosatlas, 2008). 48,4 procent van de leerlingen schat dit juist in. Door leerlingen uit de hogere leerjaren wordt echter het migratiesaldo vaker hoger ingeschat dan leerlingen uit het eerste leerjaar. Het migratiesaldo geeft het verschil weer tussen het aantal mensen dat het land inkomt en het land verlaat. Hoewel migratiesaldo een begrip is dat vaak ter sprake komt bij aardrijkskunde, bestaat er bij de auteurs twijfel of de leerlingen de juiste definitie in hun hoofd hadden bij het beantwoorden van de vraag. In het nieuws is regelmatig aandacht voor Oost-Europese migranten die zich in West-Europa vestigen. Waarschijnlijk zijn de meeste leerlingen ervan uitgegaan dat het migratiesaldo alleen staat voor het aantal mensen dat uit Oost-Europa vertrekt. Er kan geconcludeerd worden dat de kennis of inschatting van de brugklassers met betrekking tot EU-lidmaatschap en migratiesaldo vaker klopt dan die van de leerlingen uit de derde en vijfde klas.

Herkomst migranten

In Nederland wonen veel immigranten uit de nieuwe EU-lidstaten. Op 1 januari 2010 woonden bijna tachtigduizend Polen in Nederland, dit is een verdubbeling van het aantal Polen sinds mei 2004. Hierbij speelt de toetreding van Polen tot de Europese Unie zeker een rol (Nicolaas, 2011). De meeste Oost-Europese migranten komen uit Polen en op de tweede en derde plaats staan respectievelijk de Bulgaren en Roemenen (Nicolaas, 2010). Aan de leerlingen is ook gevraagd uit welke twee landen, na Polen, de meeste migranten afkomstig zijn. De combinatie 'Bulgarije en Roemenië' is door 40,3 procent van de leerlingen gekozen. De combinatie 'Roemenië en Hongarije' is ook door relatief veel leerlingen (37,1 procent) aangevinkt als twee belangrijke migratielanden. Met Roemenië zaten deze leerlingen

in de goede richting, maar het migratiesaldo van Hongarije uit 2006 laat zien dat het land zelfs een klein vestigingsoverschot kent, terwijl in de meeste andere landen in Oost-Europa sprake is van een vertrekoverschot (De Grote Bosatlas, 2008).

Bevolkingskenmerken

Een bevolking onderscheidt zich van een andere bevolking zowel in cultureel, demografisch, politiek als economisch opzicht (zie figuur 2). Deze bevolkingskenmerken zijn volgens Van der Schee (1997) elk van invloed op het geografisch beeld. Vandaar dat in dit onderzoek met betrekking tot cultuur en demografie de talen en de geboorte- en sterftcijfers zijn onderzocht. Wat betreft de politieke situatie is ingegaan op bestuursvormen in Oost-Europese landen en aan de hand van de kredietwaardigheid van de landen is de economische situatie onderzocht.

Taal

In Roemenië en Moldavië wordt onder andere Roemeens gesproken en in een aantal andere Oost-Europese landen spreekt een minderheid van de bevolking Turks. Dit zijn uitzonderingen, want de Slavische taalfamilie overheerst in Oost-Europa. Russisch behoort tot deze taalfamilie en vormt voor veel Oost-Europeanen de eerste of tweede taal (Russisch Taalinstituut, 2011).

72,6 procent van de leerlingen heeft correct ingeschat dat de Slavische taalfamilie in Oost-Europa domineert. De bovenbouwleerlingen scoorden het best bij deze vraag: 76,5 procent van de derdeklassers en 77,8 procent van vijfdeklassers had dit correct. De kennis op het gebied van de taal in Oost-Europa is dus bij de meeste leerlingen volledig.

Levensverwachting

De levensverwachting varieert volgens gegevens uit 2006 in de Oost-Europese landen

van 66 jaar in Moldavië tot 78 jaar in Bosnië-Herzegovina. De levensverwachting in Nederland ligt met 79 jaar hoger dan de gemiddelde levensverwachting van 73 jaar in Oost-Europa (De Grote Bosatlas, 2008). 95,2 procent van de leerlingen heeft dit correct ingeschat. Slechts drie bovenbouwleerlingen meenden dat de levensverwachting in Oost-Europa gemiddeld hoger is dan die van Nederland.

Geboorte- en sterftcijfer

Volgens het CBS groeit de bevolking van Nederland op jaarbasis met gemiddeld 220 personen per dag (CBS, 2012). Groei van de bevolking van een land wordt naast migratie bepaald door het aantal geboorten en sterfgevallen. Uit cijfers uit 2006 blijkt dat het geboortecijfer² in Nederland op 11 ligt en het sterftcijfer³ op 9. Het geboortecijfer van Nederland scheelt niet veel met het gemiddelde geboortecijfer in Oost-Europa: 10,8. Daar varieert het geboortecijfer van 9 in Tsjechië tot 16 in Moldavië (De Grote Bosatlas, 2008). 80,4 procent van de leerlingen denkt dat het gemiddelde geboortecijfer van Oost-Europa hoger ligt dan dat van Nederland. Dit beeld is dus bij de meeste leerlingen incorrect.

Het gemiddelde sterftcijfer in Oost-Europa ten opzichte van dat in Nederland hebben de leerlingen nog beter ingeschat. 87,1 procent van de leerlingen denkt terecht dat het gemiddelde sterftcijfer van landen in Oost-Europa (= 11,1) hoger ligt dan in Nederland anno 2006. Aan de leerlingen is niet gevraagd hoe het komt dat zij dit denken. Mogelijk kan een verband worden gelegd met het goed functionerende gezondheidsstelsel in Nederland, waaruit vervolgens de conclusie wordt getrokken dat Nederlanders een relatief hoge levensverwachting hebben.

²⁺³ Geboorte- en sterftcijfer is per 1000 inwoners

Staats- en regeringsvorm

In de meeste Oost-Europese landen is de regerings- of staatsvorm een parlementaire republiek. Bosnië-Herzegovina, Macedonië, Roemenië, Moldavië, Oekraïne en Wit-Rusland zijn een presidentiële republiek, met een volledig of gedeeltelijk presidentieel systeem (zie figuur 3).

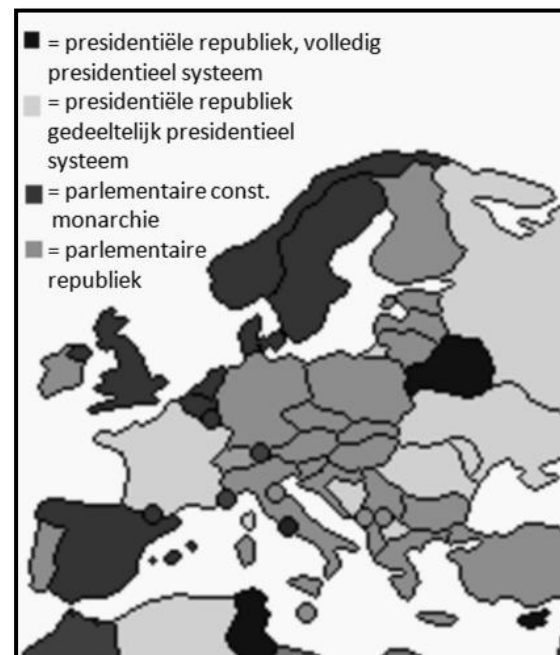

Fig. 3: Staatsvormen Europa Bron: (europa-nu.nl, 2009)

Om onduidelijkheid te voorkomen is in de vragenlijst kort een omschrijving van deze verschillende regerings- en staatsvormen gegeven. 43,5 procent van de leerlingen denkt dat de meeste Oost-Europese landen -net als Nederland- parlementaire republieken zijn. Ruim een kwart van de leerlingen (27,4 procent) denkt dat de meeste Oost-Europese landen een presidentiële republiek als staatsvorm hebben. Op zich niet vreemd geredeneerd, gezien het aanzienlijke aantal presidentiële republieken in Oost-Europa. Opvallend is wel dat 29,0 procent van de leerlingen denkt dat de meeste Oost-Europese landen bestaan uit een militaire dictatuur. Dit duidt er op dat een aanzienlijk aantal leerlingen de indruk heeft dat de meeste Oost-Europeanen worden onderdrukt door

hun regering. Echter, de meeste leerlingen hebben de indruk dat de regeringsvormen in de meeste Oost-Europese landen vergelijkbaar zijn met de Nederlandse.

Economie

In Oost-Europa zijn, net als in veel West-Europese landen, veruit de meeste mensen werkzaam in de dienstensector (De Grote Bosatlas, 2008). Slechts twee van de 62 leerlingen zijn hiervan op de hoogte. 96,8 procent van de leerlingen heeft een onjuist beeld van de sectorale arbeidsverdeling in Oost-Europa. Zij gaan ervan uit dat de meeste mensen in de industrie of landbouw werken. Onder leerlingen bestaat dus nog een zeer traditioneel beeld van de sectorale arbeidsverdeling. Maar vanzelfsprekend neemt niet iedereen actief deel aan het arbeidsproces, vrijwillig dan wel gedwongen. In Nederland betrof de jeugdwerkloosheid⁴ in 2011 7,4 procent. De jeugdwerkloosheid⁵ betrof in Oost-Europa in 2011 gemiddeld meer dan 20 procent (CBS, 2011). 59,7 procent van de leerlingen beantwoorde de vraag correct, waarbij vooral de brugklasser de juiste keuze maakten en 'gemiddeld meer dan 20 procent' antwoordden.

Op de index voor krediet waardigheid (een indicator voor de sterkte van de economie) scoort Nederland hoog. De economie van Nederland behoort tot de sterkste in Europa. De leerlingen moesten een inschatting maken van de gemiddelde score van Oost-Europese landen op deze index van 0 tot 100. Nederland had in 2004 een score van 92,9 (De Grote Bosatlas, 2008). 67,7 procent van de leerlingen denkt -terecht- dat Oost-Europa gemiddeld onder de 50 scoort op deze index. Oost-Europa scoort gemiddeld 43,3⁶ op deze index, met een variabele score per land van

16,1 (Servië) tot 69,2 (Slovenië). Daaruit kan echter geen eenduidige conclusie worden getrokken. Er zou dan een beter referentiekader moeten zijn. Leerlingen hadden namelijk niet de mogelijkheid om de indexscore in perspectief te plaatsen of af te zetten tegen de scores van andere landen, behalve Nederland.

Gebiedskenmerken

De fysische structuur laat het natuurlijke milieu en het menselijk ruimtegebruik van een regio zien. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om nederzettingspatronen, klimaat en reliëf.

Klimaat

De twee klimaten die in Oost-Europa overheersen zijn het landklimaat en het overgangsklimaat. In de lessen aardrijkskunde en in de Grote Bosatlas (2008) wordt relatief veel aandacht besteed aan klimaat, zodoende is er de veronderstelling dat de meeste leerlingen de klimaat-vraag correct beantwoorden. 80,6 procent van de leerlingen koos voor één van de twee overheersende klimaten, meestal het landklimaat. De leerlingen uit de derde en vijfde klas beantwoordden de vraag over klimaat beter dan de brugklasleerlingen. De kennis van de overheersende klimaten in Oost-Europa is dus bij de meeste leerlingen volledig. Het kan zijn dat de leerlingen dit inzicht hebben verkregen door uit te gaan van het feit dat de meeste landen in Oost-Europa landinwaarts liggen en weinig tot geen invloeden van zee hebben. Het zeeklimaat wordt dan uitgesloten als overheersende klimaat.

Verstedelijking

Nederland kent een zeer hoge stedelijkheidsgraad. Veel West-Europese landen zijn sterk verstedelijkt. In 2003 woonde 90 procent van de Nederlandse bevolking in een stedelijk gebied. In Oost-Europese landen wonen gemiddeld minder mensen in

⁴ + ⁵ 15-25 jaar, seizoen gecorrigeerd

⁶ Indexcijfer Montenegro ontbreekt

stedelijke gebieden (59,6 procent in 2003), wat nog altijd een meerderheid is. In Tsjechië woont driekwart van de bevolking in een stedelijk gebied, terwijl in Moldavië slechts 42 procent van de bevolking zich stedeling kan noemen (De Grote Bosatlas, 2008). 80,6 procent van de leerlingen denkt ten onrechte dat in Oost-Europa gemiddeld minder dan de helft van de bevolking in een stedelijk gebied woont. In de antwoorden van de leerlingen is geen duidelijk onderscheid tussen de verschillende leerjaren zichtbaar. Er kan geconcludeerd worden dat de meeste leerlingen de indruk hebben dat de meerderheid van de Oost-Europeanen niet in stedelijke gebieden woonachtig zijn. Het beeld van de boer op zijn kar die voortgetrokken wordt door een paard past wellicht goed in dit beeld van Oost-Europa. Deze gegevens sluiten ook aan bij het leerlingenbeeld van de sectorale arbeidsverdeling in Oost-Europa. Veel leerlingen gaan er van uit dat nog steeds relatief veel Oost-Europeanen in de landbouw werken.

Reliëf

Over de ligging van de hoogvlaktes en berggebieden in Oost-Europa zijn de leerlingen niet eenduidig in hun beeldvorming. Bijna de helft (45,2 procent) van de leerlingen heeft de indruk dat de hoogvlaktes en berggebieden vooral in het noordelijke deel van Oost-Europa liggen. Het andere deel (54,8 procent) -dat het juist heeft- denkt dat vooral het zuidelijke deel van Oost-Europa reliëfrijk is (De Grote Bosatlas, 2008). Er is bij de beantwoording geen duidelijk onderscheid zichtbaar tussen de verschillende leerjaren.

Conclusie en Discussie

Naar aanleiding van onze veronderstelling dat het geografisch beeld van Oost-Europa van veel leerlingen onvolledig is, hebben wij dit onderzoek opgezet. In de media en zelfs in de aardrijkskunde-methodes wordt namelijk een

onvolledig en vaak onjuist beeld geschetst van landen in Oost-Europa. Het antwoord op de hoofdvraag 'Hoe ziet het geografisch beeld eruit dat havo/vwo leerlingen hebben van Oost-Europa?' is niet eenvoudig. Om de hoofdvraag te beantwoorden is per kenmerk van het geografisch beeld een deelconclusie geformuleerd. Het geografisch beeld bestaat uit: de ruimtelijke aspecten, interne- en externe gebiedsrelaties, bevolkingskenmerken en gebiedskenmerken (Van der Schee, 1997).

Wanneer gekeken wordt naar de *ruimtelijke aspecten* 'ligging en situatie' die van invloed zijn op het geografisch beeld van Oost-Europa, blijkt dat leerlingen steden in Oost-Europa als verder weg ervaren dan steden in Noord-, Zuid- en West-Europa. Een stad wordt door leerlingen ervaren als 'verder weg gelegen' wanneer deze Oost-Europees 'klinkt'.

De meerderheid van de leerlingen gaat er terecht van uit dat landen in Oost-Europa niet tot de Europese Unie behoren. Een andere indicator die van invloed is op de *relaties van Oost-Europese landen met andere landen* is het migratiesaldo. Hierover zijn de leerlingen verdeeld. De helft denkt dat het saldo hoger is dan in Nederland, de andere helft denkt dat het lager is. Er bestaat echter wel een vertekend beeld van de herkomst van Oost-Europese migranten in Nederland. Veel leerlingen denken dat het merendeel van de migranten vooral uit Hongarije afkomstig is, terwijl het land in werkelijkheid een klein vestigingsoverschot kent. Dat uit Roemenië relatief veel migranten afkomstig zijn, hadden veel leerlingen wel verwacht.

In het onderzoek is uitgebreid ingegaan op het beeld van leerlingen met betrekking tot de *bevolkingskenmerken*. Bijna driekwart van de leerlingen heeft een duidelijk beeld van de dominerende taalfamilie in Oost-Europa, de Slavische. Vrijwel alle leerlingen schatten

correct in dat de gemiddelde levensverwachting van de Oost-Europeanen lager ligt dan die van de Nederlanders. Ook hebben veruit de meeste leerlingen –terecht- de indruk dat het sterftcijfer in de meeste Oost-Europese landen hoger ligt dan in Nederland. Het geboortecijfer wordt niet goed ingeschat.

De meerderheid van de leerlingen heeft de indruk dat de regeringsvormen in de meeste Oost-Europese landen vergelijkbaar zijn met de Nederlandse. Drie op de tien leerlingen heeft echter de indruk dat er in de meeste Oost-Europese landen een militaire dictatuur heerst.

Wat betreft de sectorale arbeidsverdeling heeft slechts drie procent van de leerlingen een correct beeld van Oost-Europa. De meeste leerlingen hebben namelijk de indruk dat Oost-Europeanen werkzaam zijn in de primaire of secundaire sector, terwijl de meerderheid in werkelijkheid, net als in Nederland, in de tertiaire sector werkzaam is.

Voor een *gebiedskarakter* als klimaat, weten de meeste leerlingen juist in te schatten dat het overgangsklimaat en het landklimaat overheersend zijn in Oost-Europa. Over de

mate van verstedelijking geeft 80 procent van de leerlingen –ten onrechte- aan dat de meerderheid van de Oost-Europeanen op het platteland woont, in plaats van in een stedelijk gebied.

Het beeld van leerlingen in het voortgezet onderwijs is in veel opzichten volledig, maar onjuiste beeldvorming is nog altijd aanwezig: “Een gemiddelde Oost-Europeaan die werkzaam is in de landbouw, woont op het platteland en veel kinderen krijgt”. Dit beeld is in werkelijkheid achterhaald. Voor docenten aardrijkskunde ligt er een taak om dit geografische aspect bij te schaven.

De aanbeveling naar aanleiding van dit onderzoek luidt: In vervolgonderzoek moet plaats zijn voor differentiatie tussen Oost-Europese landen, in plaats van alle Oost-Europese landen over één kam te scheren. Meer differentiatie kan leiden tot nauwkeuriger inzicht in het geografisch beeld van Oost-Europa. Tot slot verdient ook het proces van beeldvorming (selectiviteit) meer aandacht: de manier waarop geografische beeldvorming tot stand komt en hoe docenten daarmee om dienen te gaan.

Referenties

- Berg**, van den G., A. Bosschaart, R. Kolkman, I. Pauw, J. van der Schee en L. Vankan (2009) Handboek vakdidactiek aardrijkskunde. Amsterdam: Landelijk expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken
- Brouwer**, J., H. Post, H. Ankone, L. Eling en A. van Kesteren (2006) Syllabus Aardrijkskunde. Utrecht: CEVO Commissie Examenprogramma Vaststelling Opgaven
- Bryman**, A. (2008) Social Research Methods. New York: Oxford University Press
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)** (2012) Bevolkingsteller. [online]. [Geciteerd op 15 januari 2012]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/bevolkingsteller.htm>>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)** (2011) Jeugdwerkloosheid in Nederland laagste van de Europese Unie. [online]. [Geciteerd op 15 december 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/jongeren/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3420-wm.htm>>.
- De Grote Bosatlas** (2008) 53^e editie – tweede oplage, Wolters-Noordhoff atlasproducties, Groningen
- Devroe**, I. (2007) Gekleurd nieuws? De voorstelling van etnische minderheden in het nieuws in Vlaanderen. Context, methodologische aspecten en onderzoeksresultaten Universiteit Gent Vakgroep Communicatiewetenschappen. [online]. [Geciteerd op 3 november 2009]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.minderhedenforum.be/2media/document/s/academiarapportgekleurdnieuws.pdf>>.
- Europa** (2011) 1990 – 1999 Een Europa zonder grenzen. [online]. [Geciteerd op 15 december 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://europa.eu/about-eu/eu-history/1990-1999/index_nl.htm>.
- Europa-nu** (2009) Onafhankelijk & Actueel, originele bron: CIA The World Factbook [online]. [Geciteerd op 19 januari 2012]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.europa-nu.nl/id/vh89nvo47vi0/europese_landen>.
- Evers**, J. (2007) Kwalitatief interviewen: kunst én kunde. Uitgeverij LEMMA Den Haag.
- Holloway**, L. en P. Hubbard (2001) People and place. Harlow: Prentice Hall
- Mamadouh**, V. (2003) Geografische Analfabetisme wereldwijd verbreid. Geografie
- Mulder**, I. (2010) Oost-Europa in Beeld? Universiteit Utrecht
- Nicolaas**, H. (2011) Ruim helft Poolse immigranten vertrekt weer. Centraal Bureau voor de Statistiek. Bevolkingstrends, eerste kwartaal 2011
- Nicolaas**, H., Wobma, E. en Ooijevaar, J. (2010) Demografie van (niet-westerse) allochtonen in Nederland. Centraal Bureau voor de Statistiek. Bevolkingstrends, 4e kwartaal 2010
- Pater**, B. de, T. Béneker, W. Buunk (2004) Europa: ruimtelijke samenhang en verscheidenheid in de Europese Unie, Koninklijke Van Gorcum, Assen
- Pater**, B. de (1997) 'In de beleving ligt Oost-Europa nog steeds ver weg', Geografie Educatief 6, tweede kwartaal, pagina 19
- Paul**, P. en B. de Pater (2010) Midden- en Oost-Europa : geografie van een transitiezone, Koninklijke Van Gorcum, Assen
- Poppe**, W.H. (1998) National and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe. Utrecht: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations
- Russisch taal instituut** (2011) Russische taal. [online]. [Geciteerd op 15 december 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.russischtaalinstituut.nl/>>.
- Servaes**, J. & Schakenbos, E. (1989). De rol van de media bij beeldvorming over etnische minderheden. In Cultuur en Migratie 2: Migranten in de media (pp. 7-29). Brussel: Cultuur en Migratie.
- Schee**, J. van der (1997) Regionale beeldvorming: Meer dan een plaatje bij een praatje. Geografie Educatief 6, p.7
- Stokvis**, P. (1997) Nationale identiteit, beeldvorming, stereotypen en karakteristieken. Theoretische geschiedenis 24, p.279-288
- Vos**, H. en R. Heirbaut (2008) Hoe Europa ons leven beïnvloedt, Standaard Uitgeverij, Gent.
- Vossestein**, J. (2006) Werken met Oost-Europa. Amsterdam: KIT Publishers.
- Wereldwijs** (2005), havo-vwo, derde druk, Malmberg Uitgeverij, 's Hertogenbosch

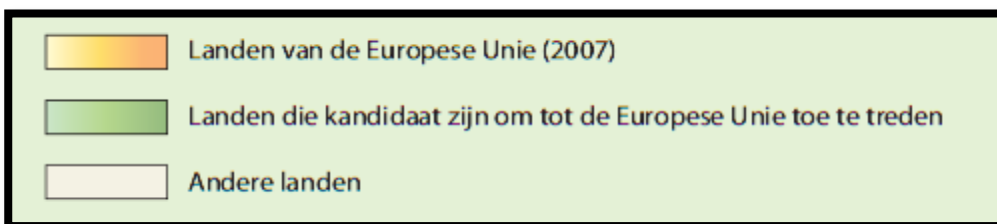
Bijlagen

Bijlage 1:
(kandidaat) Leden van de Europese Unie (2007)

Bijlage 2:
Onderzoeksgegevens

Bijlage 3:
Vragenlijst
Online-enquête

Bijlage 1: (kandidaat) Leden van de Europese Unie (2007)

Bijlage 2: Onderzoeksgegevens

Tabel A: Respondenten (bron: auteurs, 2011)

	brugklas	3e	5e	Totaal
Aantal	10	34	18	62
Man	6	18	5	29
Vrouw	4	16	13	33

Tabel B: Online-vragenlijst gegevens (percentage) (bron: auteurs, 2011)

Stelling met betrekking tot geografisch beeld van Oost-Europa	Goed antwoord %	Fout antwoord %
Relaties binnen het gebied en met andere gebieden		
Het migratiesaldo ligt in Oost-Europa gemiddeld lager dan dat van Nederland	48,4	51,6
Niet alle Oost-Europese landen zijn lid van de Europese Unie	59,7	40,3
Na Polen, komen de meeste Oost-Europese migranten uit Bulgarije en Roemenië	40,3	59,7
De oosters-orthodoxe godsdienst is overheersend in Oost-Europa	33,9	66,1
De Slavische taalfamilie domineert in Oost-Europa	72,6	27,4
Bevolkingskenmerken (cultureel, economisch, politiek)		
Het sterftcijfer in Oost-Europa ligt hoger dan in Nederland	87,1	12,9
Het geboortecijfer in Oost-Europa ligt lager dan in Nederland	19,4	80,6
De levensverwachting in Oost-Europa ligt lager dan in Nederland	95,2	4,8
Jeugdwerkloosheid (15-25 jaar) in Oost-Europa (seizoen gecorrigeerd) > 20 procent	59,7	40,3
Het grootste % van de beroepsbevolking van Oost-Europa werkt in de dienstensector	3,2	96,8
Op de index voor krediet waardigheid scoort Oost-Europa gemiddeld lager dan 50	67,7	32,3
De parlementaire republiek is overheersende staat- en bestuursvorm in Oost-Europa	43,5	56,5
Gebiedskenmerken (fysische en sociaal-ruimtelijk)		
Het overgangsklimaat en het landklimaat zijn overheersend in Oost-Europa	80,6	19,4
De stadsbevolking van Oost-Europese landen betreft meer dan 50% van de bevolking	19,4	80,6
De hoogvlakten/ gebergten bevinden zich veelal in het zuiden van Oost-Europa	54,8	45,2
* percentages in donkergrijs vallen op vanwege de 'uitschieters'		

Tabel C: Gegevens uit de Grote Bosatlas (statistiek) (bewerkt, De Grote Bosatlas, 2008)

	Jaartal gegevens	NL	Oost-Europa gemiddeld	Opmerking
Migratiesaldo per 1000 inw.	2006	2,7	1,9	Montenegro ontbreekt
Levensverwachting in jaren bij geboorte	2006	79	73,3	-
geboortecijfer per 1000 inw.	2006	11	10,8	-
sterftcijfer per 1000 inw.	2006	9	11,1	-
Index krediet waardigheid	2004	92,2	43,3	Montenegro ontbreekt
Stadsbevolking in procenten	2003	90	59,6	Montenegro ontbreekt

Excel spreadsheet met alle overige data verkrijgbaar bij auteurs.

Vragenlijst PGO Oost-Europa

Klas:

Leeftijd:.....

Man/vrouw

Docent:

A. Ruimtelijke aspecten (ligging en situatie)

De situatie van een gebied geeft de ligging van een gebied aan ten opzichte van andere gebieden, uitgedrukt in kosten, moeite of tijd. Relatieve afstand: de afstand gerekend in de ligging (Engeland is dichtbij dan Frankrijk). Absolute afstand: de afstand gerekend in moeite (maar in Frankrijk kom je eerder).

1. Zet de onderstaande Europese hoofdsteden in een rijtje van "dichtste bij Amsterdam" tot "verste weg van Amsterdam".

Athene/ Berlijn/ Boedapest/ Parijs/ Praag/ Rome /Sofia /Stockholm/Warschau/ Zagreb

1	<i>Dichtste bij Amsterdam</i>
2	
3	
4	
5	
6	<i>Verste weg van Amsterdam</i>
7	
8	
9	
10	

Wat valt je op aan jouw keuze?

.....

.....

.....

.....

2. Geef op de onderstaande kaart van Europa aan welke landen volgens jou tot Oost-Europa behoren.

(Gebruik een kleurtje of arceer de landen met pen/potlood strepen)

GE^ologisch.nl

3. Verklaar je keuze.

.....

.....

.....

4. Had je twijfels over bepaalde landen? Zo ja, welke en waarom?

.....

.....

.....

Beeldvorming Oost-Europa

Beste aardrijkskunde leerling,

Voor de eerstegraads leraren opleiding aardrijkskunde voeren wij een klein onderzoek uit naar beeldvorming van Oost-Europa op twee middelbare scholen.

De vragen uit deze enquête (5 minuten) moeten worden gemaakt zonder gebruik van bronnen of hulpmiddelen, omdat het niet gaat om goed of fout maar om jouw beeld.

Gebruik van bronnen of hulpmiddelen maakt de onderzoeksresultaten onbruikbaar. Weet je een antwoord niet zeker, vul dan in wat je denkt, wat je logisch lijkt..

Vriendelijke groet,

Mevr. Mulder
Dhr. Poppen

Start

Beeldvorming Oost-Europa

1.

Wie is je aardrijkskunde docent?*

- Dhr. Poppen
 Mevr. Mulder

2.

In welke jaarlaag zit je?*

- 1e
 2e
 3e
 4e
 5e
 6e

3.

Wat is je geslacht?*

- Man
 Vrouw

4.

Ben je wel eens in Oost-Europa geweest?*

- Ja
 Nee

5.

In welke Oost-Europese landen ben je geweest indien van toepassing?

- Niet van toepassing, ben er nooit geweest
- Polen
- Tsjechië
- Slowakije
- Slovenië
- Kroatië
- Bosnië-Herzegovina
- Montenegro
- Albanië
- Macedonië
- Hongarije
- Roemenië
- Servië
- Bulgarije
- Moldavië
- Oekraïne
- Wit-Rusland
- Estland
- Letland
- Litouwen

6.

In Nederland is het migratie saldo 2,7 (per 1000 inwoners). Ligt het migratie saldo in Oost-Europese landen gemiddeld hoger of lager dan in Nederland?* Jaartal gegevens 2006

- Hoger
- Lager

7.

Zijn alle Oost-Europese landen lid van de Europese Unie?*

- JA
- NEE

8.

Arbeidsmigranten: Het aantal Polen is met 77 duizend veruit de grootste groep arbeidsmigranten van Oost-Europese afkomst. Uit welke twee landen komen de één- en twee na grootste groepen Oost-Europese arbeidsmigranten?* Jaartal gegevens 2010

- Albanië & Hongarije
- Bulgarije & Roemenië
- Albanië & Bulgarije
- Roemenië & Hongarije
- Albanië & Roemenië

9.

Welke godsdienst is overheersend in Oost-Europa?*

- Christendom
- Jodendom
- Islam
- Oosters-Orthodox

10.

Er bestaan diverse "taalfamilies" in Europa. Tot welke taalfamilie worden de talen overwegend gerekend die in Oost-Europa worden gesproken?*

- Germaanse talen
- Indo-Iraanse talen
- Romaanse talen
- Slavische talen

11.

In Nederland is het sterftecijfer 9 (per 1000 inwoners). Ligt het sterftecijfer in Oost-Europese landen gemiddeld hoger of lager dan in Nederland?* Jaartal gegevens 2006

- Gemiddeld hoger
- Gemiddeld lager

12.

In Nederland is het geboortecijfer 11 (per 1000 inwoners). Ligt het geboortecijfer in de Oost-Europese landen gemiddeld hoger of lager dan in Nederland?* Jaartal gegevens 2006

- Gemiddeld hoger
- Gemiddeld lager

13.

In Nederland is de levensverwachting 79 jaar. Ligt de leeftijdsverwachting in Oost-Europese landen gemiddeld hoger of lager dan in Nederland?* Jaartal gegevens 2006

- Gemiddeld hoger
- Gemiddeld lager

14.

Jeugdwerkloosheid (15-25 jaar) in Nederland (seizoen gecorrigeerd) betrof in het eerste kwartaal 2011 ongeveer 8,5 %. Hoeveel betrof de jeugdwerkloosheid in de Oost-Europese steden gemiddeld?*

- Minder dan 10 procent
- Tussen de 10-20 procent
- Meer dan 20 procent

15.

De verdeling van de Nederlandse beroepsbevolking is als volgt: 3,2 % werkt in de landbouw, 22 % werkt in de industrie, 74,8 % diensten. Jaartal gegevens 2001

In welke sector werkt gemiddeld het hoogste percentage van de beroepsbevolking in de Oost-Europese landen?*

- Landbouw
- Industrie
- Diensten

17.

Op de index voor krediet waardigheid (gaat over sterkte economie) scoort Nederland 92,9. Scoren de Oost-Europese landen gemiddeld hoger of lager dan 50 op de index voor krediet waardigheid?*
Jaartal gegevens 2004

- Gemiddeld hoger dan 50
- Gemiddeld lager dan 50

18.

Wat is de overheersende staat- en bestuursvorm in de Oost-Europese landen?*

- Parlementaire republiek
- Parlementaire monarchie (koningshuis) Militair dictatuur
- presidentiële republiek

19.

Welke 2 klimaatsoorten zijn overheersend in Oost-Europa?*

- Zeeklimaat
- Overgangsklimaat
- Landklimaat
- Poolklimaat
- Middellandse-zeeklimaat

20.

In Nederland woont 90 procent van de bevolking in de stad. Ligt de stadsbevolking in Oost-Europa hoger of lager dan 50 procent van de bevolking?

- hoger dan 50 procent
- lager dan 50 procent

21.

Waar bevinden zich de hoogvlakten/ gebergten in Oost-Europa?

- Veelal in het noorden van Oost-Europa
- Veelal in het zuiden van Oost-Europa

Verstuur antwoorden

Bedankt voor het meedoen aan het onderzoek!

Resultaten van het onderzoek worden eind januari in de les besproken.

Vriendelijke groet,

Mevr. Mulder
Dhr. Poppen